

IHMISKUNNAN POLIITTINEN TULEVAISUUS TEKNOLOGIAN KEHITYKSEN VALOSSA*

Göran von Bonsdorff

ABSTRACT

The Political Future of Mankind in the Light of the Development of Technology

The starting point is the process of gradual transition of human societies from nomadic to agrarian, from agrarian to industrial and from industrial to post-industrial structures. It can be assumed that this process has a profound influence on the evolution of the political institutions of the societies. In the present situation all four basic types of structures are existing, but from the point of view of the future of the global human community the transition from industrialism to post-industrialism is a central problem. The question arises, if there is a special political system adapted for the needs of the post-industrial society. — Even if it is too early to draw any far-reaching conclusions, the emergence of the so called ecological humanism and the »green» parties may be a sign of endeavours to create a new all-embracing ideology. In this connection one could pay attention to the growing tension between the supranational technocracy on the one hand and the universal humanism on the other. Typical characteristics for the technocratic approach are rationalization, effectiveness and uniformity; the central values of a society based on electronics and the application in the society of the post-industrial technology. The universal humanism again emphasizes international solidarity, fraternity, respect for different cultures and their protection in a spirit of pluralism. — The transformation of society has also a certain influence on the concept of basic human rights. In the industrial society the basic rights are connected with freedom and security of the citizens. The post-industrial society needs rights connected with the self-realization of the individuals, such as rights to culture, lifelong education, healthy environment and a peaceful world. In the nomadic, agrarian and industrial societies a trend for expansion in different forms can be observed. For the post-industrial society it is more important to develop cooperation and total participation of all actors. Democracy ought to be realized on local, state and international levels. It seems to be a task for political scientists to analyse futurological aspects and alternative strategies for solutions in the gradually expanding process of adaptation to a new technology.

Haluan ensiksikin huomauttaa, että aikomukseni on tässä esitelmässä lähinnä esittää eräitä teknologian vaikutusta poliittiseen järjestelmään koskevia näkökohtia, jotka voisivat muodostaa lähtökohdan keskustelulle. Ei ole siis missään tapauksessa kysymys valmiista teoriasta tai ennusteesta, jossa yrittäisin sanoa, minkälaiseksi tulevaisuuden poliittinen järjestelmä tulee muotoutumaan.

---

* Esitelmä Valtiotieteellisen yhdistyksen vuosikokouksessa 20. 3. 1980.

Lähtökohdaksi voidaan ottaa yhteiskunnan perusrakenteet, jotka väestön pääasiallisen ammattijakautuman perusteella ovat paimentolaisyhteiskunta, maatalousyhteiskunta, teollinen yhteiskunta ja jälkiteollinen yhteiskunta. Paimentolaisyhteiskunnassa väestön pääelinkeinot ovat metsästys, kalastus ja karjanhoito, maatalousyhteiskunnassa maatalous, teollisessa yhteiskunnassa teollisuus ja jälkiteollisessa yhteiskunnassa väestön enemmistö muodostavat muiden ammattiryhmien edustajat kuin edellämainittuihin toimintamuotoihin liittyvät.

Näin ollen esimerkiksi Suomi on siirtymässä jälkiteolliseen yhteiskuntarakenteeseen, koska v. 1975 tilaston perusteella 47,8 % ammatissa toimivasta väestöstä edusti kauppaa, liikennettä ja palveluelinkeinoja (v. 1970 44,1 %).¹ Talonpojat ja työläiset näiden sanojen perinteellisessä merkityksessä eivät ilmeisesti enää muodosta väestön enemmistöä.

On ehkä syytä huomauttaa, että termi »jälkiteollinen yhteiskunta» ei ole täysin tyydyttävä, koska se vain ilmaisee aikadimension teolliseen yhteiskuntaan eikä sano mitään rakenteen varsinaisesta luonteesta. On myös käytetty muita nimityksiä, kuten »koulutusyhteiskunta», »palveluyhteiskunta» ja »informaatioyhteiskunta», jotka kaikki viittaavat eräisiin, uudelle yhteiskunnalle luonteenomaisiin piirteisiin, mutta jotka eivät yleisesti ottaen myöskään ole täysin tyydyttäviä.

Miten sitten yhteiskunnan perusrakenteessa tapahtuneet muutokset ovat vaikuttaneet poliittisen järjestelmän muotoutumiseen? Paimentolaisyhteiskunnassa on poliittista johtajuutta ja poliittisia ihmisryhmien välisiä suhteita, mutta koska ne eivät ole sidottuja mihinkään alueeseen, ei voida puhua valtion, vaan ainoastaan poliittisen yhteisön olemassaolosta. Paimentolaisyhteiskuntia on olemassa eri puolilla maapalloa ja niiden merkitys on kasvanut mm. sen takia, että liikenneyhteyksien parannuttua maapallosta on entistä suuremmassa määrin tullut yhtenäinen alue samanaikaisesti kun maapallon eri osien väliset väestönsiirrot voimakkaasti ovat lisääntyneet. Ilmeisesti ei ole mikään sattuma, että eräät vapautusliikkeet ovat vaatineet itselleen tunnustettua kansainvälistä asemaa, joka aikaisemmin on kuulunut vain itsenäisille valtioille.

Paimentolaisyhteiskuntaan verrattuna alueen merkitys on keskeinen maatalousyhteiskunnassa. Tästä johtuen valtio kehittyi poliittiseksi peruskäsitteeksi. Sen taloudellinen pääperiaate on pyrkimys omavaraisuuteen ja sen hallitseva laajenemismuoto on aluevaltaus. Suvereenisuus ei sen sijaan ole maatalousyhteiskunnalle ensiarvoisen tärkeä; se voi tunnustaa sekä maallisia että henkisiä keskuselimiä kuten saksalais-roomalainen tai Kiinan keisari, paavi ja suurmoguli.

Teollisessa yhteiskunnassa esiintyy piirteitä, jotka ovat täysin vastakkaisia niille, jotka ovat ominaisia maatalousyhteiskunnalle. Suvereenisuutta, riippumattomuutta ylivaltiollisista elimistä korostetaan voimakkaasti — näkemys siitä lähenee ajoittain jopa kansainvälistä anarkiaa — kun sen sijaan taloudellinen riippuvuus ulkopuolisista yhteiskunnista asteittain kasvaa. Riippuvuus-suhteet ovat kuitenkin yksipuolisesti edullisia teollisesti kehittyneille valtioille ja ne johtavat valtioiden välisen eriarvoisuuden lisääntymiseen sekä koloniaa-

listen ja koloniaali-imperialististen, myöhemmin myös neokoloniaalisten rakenteiden syntyyn.

Jälkitekollinen rakenne tuo jälleen mukanaan uusia tendenssejä kehitysprosessissa. Lähtökohtana on jälkitekollinen teknologia, joka edellyttää toimintaa globaalisissa puitteissa. Yksipuolisen riippuvuuden tilalle nousee molemminpuolinen riippuvuus (engl. interdependence) ja imperialismia seuraa alueellinen ja yleismaailmallinen integraatio. Imperialismin aikakaudesta siirrytään vähitellen yhdentymisen aikakauteen. Tällöin myös suvereenisuus menettää keskeisen merkityksensä ja aikaisemman sisältönsä. Uusia toissijaisia toimijoita esiintyy kansainvälisessä yhteisössä ensisijaisen toimijan, valtion rinnalla. Nämä ovat yleismaailmallisia ja alueellisia elimiä, ei-valtiollisia järjestöjä ja monikansallisia yhtiöitä, jotka yhdessä muodostavat transnationaalisten suhteiden verkoston.

Näiden näkökohtien perusteella poliittisen tieteen keskeinen sisältö paimentolaisyhteiskunnassa on hyvin lähellä uskontoa, maatalousyhteiskunnassa on ensi sijassa kysymys valtio-opista, teollisessa yhteiskunnassa kansainvälisestä politiikasta ja jälkitekollisessa yhteiskunnassa integraatio-opista. Tässä ei tietenkään ole kysymys tutkimuksen ulottuvuuden rajoittamisesta, vaan keskeisen lähtökohdan määrittelemisestä.

Yhteiskunnan perusrakenteita huomioon ottaen on mahdollista arvioida poliittisia valtasuhteita ja järjestelmiä. Jokaisen rakenteen puitteissa voimme löytää erilaisia, auktoriteettia tai osallistumista suosivia tendenssejä, jotka vastaavat enemmän hierarkkisia tai egalitaarisia järjestelmiä. Niinpä esimerkiksi voidaan mitä maatalousrakenteeseen tulee puhua talonpoikaisyhteiskunnasta (Sveitsi) ja feodaaliyhteiskunnasta (Ranska), joilla on erilaisia poikkeavia muotoja kuten ruotsalais-suomalainen sääty-yhteiskunta. Vastaavasti teollisessa sektorissa esiintyy keskeisinä kategorioina porvarillinen luokkayhteiskunta ja »hyvinvointiyhteiskunta» sekä erilaisia sosialistiseen perusideologiaan nojautuvia järjestelmiä. Näyttää epätodennäköiseltä, että nyt jo voimakkaasti differentioitunut sosialismi jälleen palaisi monoliittiseen rakenteeseen.

Nämä huomautukset koskivat teollista perusrakennetta, jolloin lähdetään siitä, että sekä kapitalismi että sosialismi ovat teolliseen struktuuriin liittyviä ilmiöitä. Koko ihmiskunnan globaalin kehityksen valossa siirtyminen jälkiteolliseen vaiheeseen on kuitenkin dominoiva tekijä. Voidaan ehkä puhua eräänlaisesta kehityksen kärjestä, innovatiota aiheuttavasta voimasta, joka on dynaamisen muuttumisprosessin avain. Tietenkin osa ihmiskunnasta elää edelleen paimentolaisyhteiskunnissa ja yleisin rakenne on maatalousyhteiskunta, jossa teollistumisprosessi on varsinaisesti päässyt alkuun vasta viimeksi kuluneiden vuosikymmenien aikana. Mutta tämä prosessi on erilainen kuin nykyisissä jälkiteollisissa yhteiskunnissa tapahtuva teollistuminen ennen ensimmäistä maailmansotaa. Nykyään on samanaikaisesti kysymys mukautumisesta globaaliin yhteisöön, jonka keskeiset ongelmat ovat jälkiteollisen kehityksen aikaansaannoksia.

Nyt herää kysymys siitä, onko olemassa mitään erityistä jälkitekollista poliittista järjestelmää, joka vastaisi jälkitekollisen teknologian asettamia vaatimuksia? Tämä kysymys kuuluu epäilemättä koko aikakautemme ja varsinkin politologisen tutkimuksen keskeisiin ongelmiin. Sitä on käsitelty mm. amerikkalainen valtiotieteilijä *Victor Ferkiss*,² joka on sitä mieltä, ettei voida puhua mistään jälkitekollisen kauden varsinaisesta uudesta ideologiasta, mutta sen sijaan erinäisistä ideologisista aineksista, jotka ilmenevät esimerkiksi ekologisen humanismin muodossa. Näitä aineksia omaksuvat sekä liberalismiin että sosialismiin perustuvat puolueet eräänlaisen ideologisen innovaatioprosessin muodossa.

Ferkiss'in näkemys on epäilemättä huomionarvoinen, mutta toisaalta on mielestäni syytä olla sangen varovainen ennusteissa näin jälkitekollisen vaiheen alkuaikoina. Niinpä esimerkiksi uusien ympäristöpuolueiden, vihreiden puolueiden esiintyminen viittaa siihen, että pyritään kehittämään uutta yhteiskunnallista kokonaisideologiaa. Tässä yhteydessä olisi kiinnitettävä huomiota toisaalta ylikansallisen teknokratian ja toisaalta yleismaailmallisen humanismin väliseen ristiriitaan. Teknokraattiselle näkemykselle luonteenomaisia piirteitä ovat yhtenäistäminen, rationalisointi ja tehokkuus; on kysymys elektroniikkaan perustuvan yhteiskunnan keskeisistä arvoista, jälkitekollisen teknologian soveltamisesta yhteiskuntaelämässä. Yleismaailmallinen humanismi taas korostaa kansainvälistä solidaarisuutta, veljeyttä, erilaisten kulttuurimuotojen kunnioittamista ja suojelemista pluralismin hengessä. Tässä yhteydessä on mielenkiintoista panna merkille, että uskonnon merkitys eräänlaisena vastareaktionaaliallista teknokratiaa vastaan on kasvamassa, kuten esimerkiksi Iranin viimeaikaisten tapahtumien yhteydessä selvästi on käynyt ilmi.

Toisaalta on tietenkin mahdollista, että tässä mainitut ristiriidat kuuluvat lähinnä jälkitekollisen rakenteen ensimmäiselle vaiheelle. Myöhemmin ehkä muut ongelmanasettelut saavat keskeisen merkityksen. Hyvin paljon riippuu siitä, missä määrin jälkitekollinen yhteiskunta pystyy poistamaan ihmisten huolet heidän aineellisesta turvallisuudestaan. Jos näin tapahtuu, on ainakin hyvin todennäköistä, että pääoman ja työn välinen ristiriita, joka epäilemättä on ollut keskeinen ongelma teollisessa yhteiskunnassa, vähenee. Tämä taas vaikuttaa välittömästi käsitykseen perustavien ihmisoikeuksien muotoutumisesta.

Teollisessa yhteiskunnassa kiinnitettiin aluksi päähuomio kansalaisten oman tunnonvapautta ja poliittista esiintymistä koskeviin oikeuksiin, koska yhteiskunta kehittyi taistelussa staattista feodaali- ja sääty-yhteiskuntaa vastaan. Myöhemmässä vaiheessa nousivat sosialistisen maailmankatsomuksen esilletuomat turvallisuutta koskevat oikeudet etualalle. Jälkitekollinen vaihe taas tarvitsee oikeuksia, jotka liittyvät ihmisten ns. elämisen laatuun (ruots. *livskvalitet*), kuten oikeus kulttuuriin, elinikäiseen koulutukseen, puhtaaseen ympäristöön ja rauhanomaiseen maailmaan, globaaliseen rauhanomaiseen yhteisöön.

Omasta puolestani haluaisin kiinnittää päähuomiota tähän viimeksi mainittuun seikkaan, koska globaalinen integraatio kuitenkin lienee jälkiteollisen vaiheen tärkein tunnusmerkki. Erittelyssä olisi sen takia tärkeitä vertailun vuoksi kiinnittää huomiota eri yhteiskuntarakenteiden vaikutukseen ulkoisten suhteiden muotoutumisessa. Niinpä paimentolaisyhteiskunnalle, maatalousyhteiskunnalle ja teolliselle yhteiskunnalle, kaikille näille on ollut luonteenomaista tietty pyrkimys vaikutusvallan lisäämiseen, poliittisen laajentumisen perusdoktriini. Se on saanut ilmauksensa ensinmainitussa tapauksessa ryöstöretkissä naapureita vastaan, toisessa oman yhteiskunnan läheisyydessä sijaitsevien alueiden anastamisessa ja liittämässä provinssina omaan yhteiskuntaan ja kolmannessa tapauksessa kolonialististen ja neokolonialististen riippuvuussuhteiden pystyttämässä. Yhteistä kaikille on siis ollut, että kansallisen edun on katsottu vaativan voimavaroihin perustuvan oman aseman lujittamista suhteessa muihin yhteiskuntiin.

Jälkiteollisessa yhteiskunnassa globaalinen lähtökohta vie siihen, että perustava näkemys on toisenlainen. Poliittisia ongelmia ei enää voida ratkaista vaikutusvallan harjoittamisen avulla, vaan ainoastaan kehittämällä erimuotoista yhteistyötä eri osapuolien välillä. Yhteistyön tärkein periaate on pyrkimys toisen osapuolen näkemyksen ymmärtämiseen eikä pyrkimys pakottaa toista osapuolta oman näkemyksen omaksumiseen. Vain tällä tavalla voi syntyä hedelmällinen synteesi, joka vastaa koko yhteisön yhteistä etua.

Näin ollen on välttämätöntä hylätä valtio-opin klassiset käsitteet yksinvalta, harvainvalta ja enemmistövalta ja sen sijaan pyrkiä järjestelmään, joka rakentuu kaikkien osallistuvien toimijoiden totaaliseen osallistumiseen (ruots. total participation av samtliga aktörer). Tulemme siis siihen, että kaikkien pitää hallita, mikä samalla merkitsee, että itse hallitsemisen sisällitys kokonaan muuttuu.

On ilmeistä, että tässä esitettyä perusajatusta voidaan leimata täysin utopiseksi, joten ehkä eräs niistä syistä, joiden takia siitä ylipäänsä kannattaa keskustella on, että se voisi tarjota ulospääsytien ihmiskuntaa uhkaavasta katastrofitilanteesta. On kuitenkin myös muita argumentteja, jotka puhuvat sen puolesta, kuten esimerkiksi keskinäisen riippuvuuden ja konsensuksen yhä lisääntyvä korostaminen kansainvälisessä keskustelussa. Tämä on ilmennyt mm. Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin yhteydessä. Sen päämääränähän on uuden kansainvälisen järjestelmän luominen, joka vastaa pitkälle kehittyneen teknologian leimaaman yhteiskunnan asettamia vaatimuksia.

Toinen esimerkki koskee keskustelua kansalaisten osallistumisen lisäämisestä yhteiskunnan eri sektoreilla. Näin pyritään ehkäisemään jälkiteollisen teknologian aiheuttamaa vieraantumista. Tässäkin suhteessa on havaittavissa muuttumisen oireita, jotka antavat valtio-opillisen tutkimuksen edustajille aihetta suunnata katseensa jälkiteollisen yhteiskunnan poliittisen järjestelmän muotoutumiseen.

Tässä yhteydessä voidaan ajatella erilaisia lähestymistapoja, joista eräs mahdollinen olisi perinteellisen demokratiakäsitteen hajottaminen siten, että sen soveltamista analysoidaan eri yhteiskuntaelämän tasoilla. Nämä tasot voisivat olla lähidemokratia, valtiollinen (ja kunnallinen demokratia) sekä kansainvälinen demokratia. On myös pyrittävä tutkimaan tasojen keskinäisiä suhteita. Näin ollen demokratian käsitettä voitaisiin arvioida uudelleen ottamalla huomioon niitä erilaisia edellytyksiä, jotka vallitsevat yhteiskunnan eri sektoreilla ja jotka muuttuvat seurauksena yhteiskunnan perusrakenteessa tapahtuvista muutoksista.

Lopuksi haluaisin vielä korostaa historiallisen lähestymistavan perustavaa merkitystä. Voidaan lähteä yleisestä toteamuksesta, että siirtyminen teollisesta jälkiteolliseen rakenteeseen, toistaiseksi lähinnä Pohjois-Amerikassa ja Euroopassa, hyvin suuressa määrin on vaikuttanut poliittisen järjestelmän muotoutumiseen. On kysymys asteittain tapahtuvasta siirtymisestä kansallisvaltiojärjestelmästä yleismaailmallista järjestelmää kohti. Tämä prosessi sai alkunsa jo ensimmäisen maailmansodan jälkeen, mutta se on erityisesti kiihtynyt 1960- ja 1970-luvuilla. Kaikki merkit viittaavat siihen, että tämä kehitys jatkuu 1980-luvulla.

On useita tekijöitä, jotka ovat myötävaikuttaneet siihen, että järjestelmän muuttumisprosessi on kiihtynyt. Sodan ja rauhan ongelman luonne on ratkaisevasti muuttunut, avaruuden valloitus on alkanut, energiakysymys on nousut globaaliseksi ongelmaksi, kansainväliset elimet ovat käsitelleet merenpohjan rikkauksien hyväksikäyttöä, käytännöllisesti katsoen kaikki maailman valtiot ovat liittyneet Yhdistyneisiin Kansakuntiin, maailmanlaajuiset konferenssit ovat pohtineet ihmiskunnan väestö-, elintarvike- ja ympäristöongelmia. Lopuksi nykyaikaiset lentokoneet pystyvät lyhyessä ajassa siirtämään ihmisiä maapallon eri osiin, joten ei enää, kuten mm. *Alvin Toffler*³ on esittänyt, ole olemassa varsinaisia etäisyyksiä sanan perinteellisessä mielessä ihmiskunnan keskuudessa.

Näin ollen voidaan globaalisen maailmanyhteisön puitteissa puhua yhteisistä eduista, yhteisistä päämääristä, yhteisestä kehityksestä, yhteisistä voimavaroista, yhteisistä instituutioista, yhteisistä vaaroista ja yhteisestä alueesta. Kaikki nämä kategoriat muodostavat yleismaailmallisen poliittisen järjestelmän peruselementtejä. Järjestelmä ei ole valmis, mutta on kuitenkin kysymys asteittain etenevästä sopeutumisprosessista, joka vähitellen vaikuttaa kaikkiin yhteiskuntaelämän ilmenemismuotoihin. Koska yhteiskunnassa päinvastoin kuin teknologiassa esiintyy myös ns. hidastavia voimia, on samanaikaisesti kriisien ja konfliktien vaara hyvin suuri uuden järjestelmän toteuttamisessa. Tästä olemme jo saaneet varsinkin viime vuosien aikana lukuisia esimerkkejä.

Seurauksena kaikesta tästä tulevaisuuden tutkimuksen eli futurologian sekä ylipäänsä vaihtoehtoisten poliittisten strategioiden tutkimuksen merkitys on

voimakkaasti kasvanut valtio-opin puitteissa. Yhteistyössä muiden yhteiskuntatieteiden kanssa on pyrittävä kehittämään ja soveltamaan uusia menetelmiä ja lähestymistapoja.

LÄHDEVIITTEET

- 1 Suomen tilastollinen vuosikirja 1978, s. 46.
- 2 Ferkiss, Victor, *The Future of Technological Civilization*. New York 1974.
- 3 Toffler, Alvin, *Hätkähdyttävä tulevaisuus*. Helsinki 1972.